

РІДКІСНІ ВИДИ ГРИЗУНІВ НА ФРАГМЕНТАРНИХ СТЕПОВИХ ДІЛЯНКАХ ПРАВОБЕРЕЖНОГО НИЖНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я: НОВІ ЗНАХІДКИ

Ігор Мерзлікін (<https://orcid.org/0000-0001-8209-9144>)

Сумський державний педагогічний університет (Суми, Україна)

Rare rodent species in fragmented steppe areas of the right-bank Lower Dnipro region: new records. — **I. Merzlikin.** — As part of the project to study the impact of the sites of the Dnipro wind farm on small mammals, the agricultural lands of the Belozersky district of Kherson region were surveyed on 1–3 October 2019, including arable lands, rapeseed fields, winter crops fields, forest strips, as well as the upper part of the Tyaginka steppe balka. For a total of 253 trap-days, 60 specimens of 8 small mammal species were captured. Among them 3 species of rare rodents were found such as the northern mole vole (*Ellobius talpinus*), the southern birch mouse (*Sicista subtilis*) and the grey dwarf hamster (*Cricetulus migatorius*), which are listed in the Red Book of Ukraine. All 3 species were found on the steppe section of the upper part of the Tyaginka balka. The southern birch mouse and the northern mole vole were found in the feather grassland area, while the gray hamster was observed among blackthorn bushes and wild rose in the area of low herbaceous vegetation. The portion of the southern birch mouse in the sample trapped in this balka was 4.8 %, its relative abundance was 2 individuals/100 trap-days, while in the general sample 1.7 % and 0.4 individuals/100 traps-days, respectively. In addition, the gray hamster was caught on a plowed field not far from the forest belt and on the rapeseed field. The portion of the grey hamster in the sample was 3.3 %, its relative number was 0.8 individuals /100 trap-days. The new find of the northern mole vole is located 18 km west of the nearest known occurrence of this species. It is within the probable range of the northern mole vole in the Dnipro region. Of these three rare rodent species, only the gray hamster is the most common species, which is found in small numbers both in farmlands and in forest strips. Our studies and literature show that the steppe flora and fauna of agricultural areas of this region is concentrated almost exclusively in the system of balkas that reach the Dnipro. It is necessary to give the status of a local reserve to the upper part of the Tyaginka balka, otherwise this territory will be destroyed (plowed), since the slope of the ravine is rather flat which allows cultivation.

Key words: steppe fauna, rare species, distribution, Dnipro region, Pridneprovskaya wind farm.

Correspondence to: Igor Merzlikin; Faculty of Natural Sciences and Geography, Sumy State Pedagogical University, Romenska St. 87, Sumy, 40002 Ukraine; e-mail: mirdaodzi@gmail.com; orcid: 0000-0001-8209-9144

Вступ

Степова фауна є найбільш чутливою до антропогенного фактора через надзвичайно тонку структуру взаємозв'язків між усіма її ланками (Загороднюк, 1999). Із 17 видів гризунів, що належать до власне степового фауністичного ядра України, 11 видів гризунів занесені до Червоної книги України (Акімов, 2009). Степ майже на всій своїй протяжності зазнав і продовжує зазнавати інтенсивного впливу людської діяльності, на більшості території він разораний за виключенням балок із стрімкими схилами, високих курганів та інших невідь.

Мета дослідження — виявити нові місця мешкання рідкісних степових ссавців у правобережжі Херсонської області.

Матеріали і методи

В рамках проекту по дослідженню впливу майданчиків Придніпровської вітроелектростанції на фауну дрібних ссавців 1–3.10.2019 р. обстежено трансформовані ландшафти у Білозерському районі Херсонської області — рілля, поля з ріпаком, поля з озимими культурами і лісосмуги. Також досліджували території, які мали контактувати з проєктованими лініями вітряків — ділянки степу у верхів'ях балки «Тягинка».

В балці, полях та лісосмугах відпрацьовано 253 пастко-діб і зловлено 60 особин мікромамалій 8 видів: білозубка мала *Crocidura suaveolens* (2 особини, далі «ос.»), мишівка південна *Sicista loriger* (1 ос.), хом'ячок сірий *Cricetulus migratorius* (2 ос.), полівка лучна *Microtus levis* (8 ос.), мишак європейський *Sylvaemus sylvaticus* (12 ос.), мишак уральський *Sylvaemus uralensis* (14 ос.), миша курганцева *Mus spicilegus* (9 ос.) та миша звичайна *Mus musculus* (11 ос.). Ще одна мікромамалія не ідентифікована (з'їдена хижими).

Крім того, під час візуального обстеження верхів'їв балки «Тягинка» автор спостерігав одного сірого хом'ячка і там було виявлено сліди перебування сліпачка *Ellobius talpinus* — його свіжі викиди землі. Цей вид, а також мишівка степова та хом'ячок сірий є рідкісними червонокнижними видами, і всі нові відомості про них становлять інтерес.

Характеристика місць обстеження

Майже всі площі Білозерського району Херсонської області, які в минулому були зайняті степами, зараз разорані та зайняті різноманітними сільськогосподарськими культурами — пшеницею, житом, ріпаком, кукурудзою, сорго та ін. Уздовж полів тягнуться лісосмуги, деякі з них складаються тільки з робінії звичайної, а в більшості лісосмуг співдомінантом робінії є лох сріблястий та в різній кількості присутні інші деревні й чагарникові породи, такі як дуб, ясен, в'яз, шипшина, терен та ін.

Балка «Тягинка» є однією з найкрупніших балок правобережжя Дніпра. Вона згадується ще у праці Д. І. Яворницького (Еворницький, 1890). Ця балка зазнала і зазнає впливу людської діяльності. Наразі вона фрагментована. В середній частині балки розміщується діючий кар'єр, біля нижньої частина розташовані села Іванівка і Тягинка. Верхів'я балки, де проводилися обстеження, являють собою острівець степу, половина з якого представлена ділянкою ковили волосистої, а інша частина колись використовувалася в якості кар'єру. Свідченням цього залишилося її рівне пласке дно і досить круті схили, з окремими кущами терену і шипшини та ділянкою нетреби звичайної. Дно цієї ділянки поросло низькорослою трав'янистою рослинністю. Це відгалуження балки має координати 46.8081 N, 32.9804 E (рис. 1).

Результати спостережень і обговорення

У цій праці описано нові знахідки рідкісних видів — мишівки південної (степової), хом'ячка сірого та сліпачка степового на території правобережжя Херсонської області.

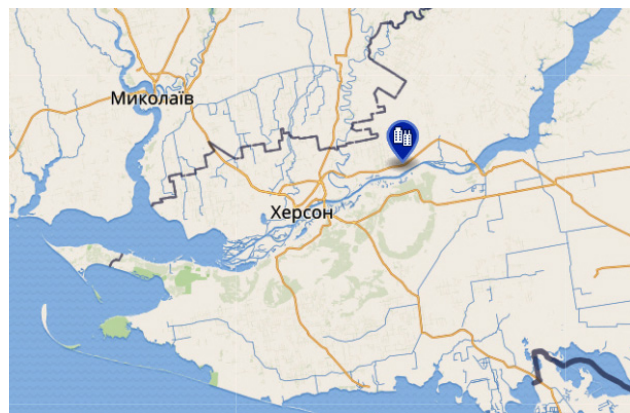

Рис. 1. Загальний вид балки з поріями сліпачка (ліворуч) та місце знахідки *Ellobius talpinus* у Нижньому Подніпров'ї (праворуч).

Fig. 1. General view of the balka with molehills of the northern mole vole (left) and location of *Ellobius talpinus* in the Lower Dnipro Region (right).

Мишівка південна — Sicista loriger (Nathusius, 1840)

На Херсонщині під час досліджень у 1957–1960 рр. мишівку реєстрували у всіх адміністративних районах цієї області (Іздебський, 1962). Наразі в регіоні мишівка південна (стєпова) відома з території Біосферного заповідника «Асканія-Нова» (Полищук, 2009), Чорноморського заповідника (Селюніна, 2004) та 9 районів Миколаївщини (Кириченко, 2012). На прилеглих територіях знахідки мишівки відомі з території цілинного степу на військовому полігоні «Широколанівський» (2,4 % усіх зловлених мікромамалій) (Русев та ін., 2014) та з деяких інших районів Миколаївської області (Рашевська, 2018).

Нами зловлено самця мишівки степової на ковилевій ділянці у верхів'ях степової балки «Тягинка» (L = 70 мм, С = 75 мм, РІ = 16 мм, Аи = 11 мм). У балці відпрацьовано 50 п/д і зловлено 21 звірка. Частка мишівки в улові склала 4,8 %, відносна чисельність — 2 ос./100 п/дїб, а в загальних уловах — 1,7 % і 0,4 ос./100 п/дїб, відповідно.

Сліпачок степовий — Ellobius talpinus Pallas, 1770

Сліпачок степовий — характерний представник степового фауністичного комплексу. Він є одним з найбільш рідкісних ссавців фауни України та Європи в цілому. Його ареал в Україні фрагментований, а більшість знахідок — давні (Коробченко та ін., 2014).

Недавно був зроблений аналіз всієї наявної літератури та колекційних музейних зразків з картуванням визначених місць імовірного поширення сліпачка в Нижньому Подніпров'ї (Коробченко та ін., 2010; 2014; Загороднюк та ін., 2015) та проведені польові дослідження (Rusin et al., 2015). На правобережній частині Херсонщини відомо 18 колоній у 8 пунктах виявлення поселень сліпачка у Бериславському та Нововоронцовському районах, що датовані 1927–1928 та 1995–2014 роками (Коробченко та ін., 2014). Також виявлено 10 знахідок у Бериславському, Нововоронцовському та Великоолександрівському районах (Rusin et al., 2015).

Наші дослідження у Білозерському районі Херсонської області підтвердили вірність припущення, що кількість існуючих у Подніпров'ї поселень сліпачка є більшою, і що при розширенні географії пошуків будуть виявлені нові місцезнаходження (Коробченко та ін., 2014). У верхів'ях балки «Тягинка» нами знайдено і сфотографовано свіжі викиди сліпачка (рис. 1). Це — невеличке поселення, яке є ізольованим від інших у зв'язку з суцільною розораністю угідь, які його оточують. Відстань між ним і найближчими відомими поселеннями в околицях с. Вирівка (Коробченко та ін., 2014) складає біля 16 км на північний захід, а від поселень у балці «Бургунка» — 18 км на захід. Ця знахідка є найзахіднішою з відомих донині.

Хом'ячок сірий

Чисельність цього виду на всьому ареалі незначна (Акімов, 2009). Наразі спостерігається скорочення видового ареалу в Україні і чисельності. Постійно зустрічається на території біосферного заповідника «Асканія-Нова» (Полищук, 2009) та Чорноморського біосферного заповідника (Селюніна, 2004). У трансформованих біотопах правобережжя Херсонської області відома знахідка однієї особини хом'ячка сірого — в околицях с. Новодмитрівка Великоолександрівського р-ну (Рашевська, 2018).

На прилеглих територіях півдня відомі знахідки сірого хом'ячка у Миколаївській і Запорізькій областях. У Миколаївській області здобуто одну особину біля с. Жовтневе Первомайського р-ну (Рашевська, 2018), 2 ос. — на території РЛП «Тилігульський» в окол. с. Ташино Березанського р-ну (частка в уловах — 1,8 %; дані автора) та 11 ос. на території цілинного степу військового полігону «Широколанівський» (частка в уловах — 1,9 %) (Русев та ін., 2014). У Запорізькій обл. в Якимівському її р-ні 26–27.08.2018 р. автором спільно з В. Кириченко здобуто 4 особини (19,0 % серед усіх мікромамалій).

Одного хом'ячка автор спостерігав вранці 2.10.2019 в балці «Тягинка» серед куців терену. Крім того, по одному екз. цього виду здобуто на полі рапсу (координати: 46.8153 N, 32.9564 E) та на ріллі (координати: 46.7799° N, 33.0000° E) неподалік від лісосмуги. Загальна частка виду в уловах склала 3,3 %, а відносна чисельність — 0,8 ос./100 пастко-дїб.

Висновки

1. На території правобережного пониззя Дніпра були знайдені нові місця мешкання трьох видів із Червоної книги України — мишівки степової, сліпачка і хом'ячка сірого. Дослідження засвідчує, що степова фауна регіону концентрується майже виключно у системі балок.

2. Поселення сліпачка і мишівки степової у балці «Тягинка» є іzolованим і знаходиться під загрозою знищення у зв'язку із можливістю розорювання цієї балки. Нова знахідка сліпачка відстоїть на 18 км на захід від найближчої відомої точки мешкання цього виду. Найбільш поширеним в регіоні з досліджених видів є лише хом'ячок сірий.

3. Пониззя Тягинської балки входить до складу НПП «Нижньодніпровський». Наявність в цій балці значного масиву ковили, рідкісних видів ссавців та комах робить це місце перспективним для створення у верхів'ях балки заказника місцевого значення.

Подяки

Автор приносить глибоку подяку І. В. Загороднюку за консультації, допомогу в пошуку джерел та цінні зауваження та В. М. Кириченку за визначення звірків за черепами.

Література • References

- Акімов, І. А. (ред.). 2009. *Червона книга України. Тваринний світ*. Глобалконсалтинг, Київ, 1–624.
[Akimov, I. A. (ed.). 2009. *Red Data Book of Ukraine. Animals*. Globalconsalting, Kyiv, 1–624. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. В. 1999. Степове фауністичне ядро Східної Європи: його структура та перспективи збереження. *Доповіді НАН України*, № 5: 203–210.
[Zagorodniuk, I. V. 1999. Steppe fauna core of Eastern Europe: its structure and prospects of protection. *Reports of the NAS of Ukraine*, No. 5: 203–210. (In Ukrainian)]
- Іздебський, В. М. 1962. До екології мишівки степової на Херсонщині. *Збірник праць зоол. музею*, 31: 110–112.
[Izdebsky V. M. 1962. Towards an ecology of the southern birch mouse in the Kherson region. *Proceedings of the Zoological Museum*, 31: 110–112. (In Ukrainian)]
- Кириченко, В. Е. 2012. Современное распространение степной мышовки (*Sicista loriger*) в Николаевской области. *Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців*. Гола Пристань, 23. (Novitates Theriologicae; Pars 8).
[Kirichenko, V. E. 2012. Modern distribution of the steppe mouse (*Sicista loriger*) in the Mykolaiv region. *Theriofauna of Protected Areas and Mammal Protection*. Gola Prystan, 23. (Novitates Theriologicae; Pars 8). (In Russian)]
- Коробченко, М., Чеботок, Є., Полищук, І. 2010. Колишні і сучасне поширення сліпачка звичайного *Ellobius talpinus* (Rodentia, Mammalia) в Нижньому Подніпров'ї. *Вестник зоології*, 44 (4): 368.
[Korobchenko, M., E. Chebotok, I. Polishchuk. 2010. Former and Modern Distribution of *Ellobius talpinus* (Rodentia, Mammalia) in the Lower Dnipro Region. *Vestnik zoologii*, 44 (4): 368. (In Ukrainian)]
- Коробченко, М., І. Загороднюк, К. Редінов. 2014. Огляд поширення та морфометричні особливості сліпачка *Ellobius talpinus* (Arvicolidae) у регіоні Нижнього Подніпров'я (Україна). *Праці Теріологічної Школи*, 12: 89–101.
[Korobchenko, M., I. Zagorodniuk, K. Redinov. 2014. Review of distribution and morphometric peculiarities of the northern mole vole *Ellobius talpinus* (Arvicolidae) in the Lower Dnipro river region (Ukraine). *Proceedings of the Theriological School*, 12: 89–101. (In Ukrainian)]
- Полищук, І. К. 2009. *Опыт оценки населения мелких млекопитающих Биосферного заповедника «Аскания-Нова» погачодочным методом*. Аскания-Нова, 1–54.
[Polishchuk, I. K. 2009. *Experience of estimating the populations of small mammals of the Askania-Nova Biosphere Reserve using owl pellets*. Askania-Nova, 1–54. (In Russian)]
- Рашевська, Г. В. 2018. *Гризуни зональних ландшафтів правобережного степу України*. Автореф. дис. ... канд. біол. наук. Інститут зоол. НАН України, Київ, 1–20.
[Rashevskaya, G. V. 2018. *Rodents of zonal landscapes of the right-bank steppe of Ukraine*. Abstract of Thesis ... Cand. Biol. Sci. Inst. Zoology, NAS of Ukraine, Kyiv, 1–20. (In Ukrainian)]
- Русев, І., В. Закусило, М. Твєрезовський [та ін.] 2014. Дрібні ссавці цілинного степу полігону «Широколанівський». *Вісник Львівського унів. Серія біологічна*, 65: 210–218.
[Rusev, I., V. Zakusilo, M. Tverezovsky [et al.]. 2014. Small mammals of the virgin steppe in the Shyrokolanivsky military area. *Visnyk of the Lviv University Series biological*, 65: 210–218. (In Ukrainian)]
- Селюніна, З. В. 2004. Многолетняя динамика мелких млекопитающих Черноморского заповедника. *Аридные экосистемы*, 10 (21): 26–40.
[Selyunina, Z. V. 2004. Long-term dynamics of small mammals of the Black Sea Reserve. *Arid ecosystems*, 10 (21): 26–40. (In Russian)]
- Эварницкий, Д. И. 1890. Балки, овраги и байраки въ запорожскихъ вольностяхъ. *Вольности запорожскихъ казаковъ. Историко-топографический очеркъ*. С.-Петербургъ, 185–217.
[Evarnitskii, D. I. 1890. Beams, ravines and bayrak in the Zaporozhye liberties. *Liberties of the Zaporozhian Cossacks. Historical and Topographical Sketch*. St. Petersburg, 185–217. (In Russian)]
- Русин, М., Н. Рашевська, Я. Милобог [et al.]. 2015. Rediscovery of the northern mole vole, *Ellobius talpinus* (Rodentia, Cricetidae), at the western bank of the Dnipro river, Ukraine. *Vestnik zoologii*, 49: (3): 261–266.